

ПРЕВЕНТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОСТКЛАСИЧНОЇ ОСВІТИ: ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ВИМІР

Семенова О.В., здобувач ДОППО

Показано, що парадигма-модель превентивно-освітньої діяльності може бути інтерпретована як певна теоретико-методологічна конструкція, що виростає на основі концептуалізації однієї чи кількох філософсько-освітніх ідей. Обґрунтовано, що найбільш суттєвою парадигмальною характеристикою превентивного потенціалу освіти, яка може слугувати основою синтезу різноманітних філософських методологій, є його розуміння як проективного феномену у своїй суті. Проаналізовані парадигмальні риси превентивного потенціалу освіти як освіти інформаційного суспільства. Установлено, що для вирішення проблем деперсоналізації, атомізації, відчуження, які створюють додатковий потенціал девіантної поведінки, необхідно забезпечити перехід до діалогічних форм освіти.

Ключові слова: превентивний потенціал освіти, філософія освіти, посткласична освіта.

Актуальність проблеми. Корисність парадигмального підходу полягає у тому що він забезпечує поєднання загальної методології та конкретних наукових розвідок у межах єдиного розуміння предмету дослідження. Адже парадигма з одного боку включає у себе теорії, методи виміру і навіть метафізичні абстракції, а з іншого - конкретні наукові знання, що забезпечують моделі як основу становлення конкретних когерентних традицій наукових досліджень. Тим самим парадигмальна методологія дослідження найбільше відповідає потребам аналізу превентивного потенціалу освіти по-перше, як цілком нового явища посткласичного зразка, а по-друге, як складової посткласичної освіти, що має виразний проективно-моделюючий характер.

Аналіз досліджень і публікацій показує, що проблемам превентивної освіти присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних авторів, зокрема Е.Рангелової, М.Романенка, І.Сімаєвої та інших. Хоча зростання її ролі у контексті формування суспільства ризику визнається практично усіма дослідниками, вона розуміється надто вузько. Необхідна інтерпретація проблеми у контексті формування превентивного потенціалу усієї

постсучасної освіти, а цей аспект досліджень залишається поза увагою фахівців.

Метою статті є встановлення парадигмального виміру превентивного потенціалу посткласичної освіти.

Сучасна посткласична освіта у своєму розвитку спирається на розробку в якості власної теоретико-методологічної основи на посткласичну філософсько-освітню парадигму – змістовно та формально інтегровану сукупність найбільш загальних засадничих системостворюючих ідей та принципів, що визначають теоретико-методологічні та світоглядні основи освітньої теорії та практики. На рівні посткласичної філософсько-освітньої парадигми досягається цілісність та взаємообумовленість окремих напрямів та структурних компонентів наукового знання, що визначають зміст та форми практичної реалізації постсучасних освітніх практик. Разом з тим вона у концентрованому вигляді відображає соціальну значущість наукових філософсько-освітніх досліджень та їх практичного застосування для функціонування та розвитку системи освіти, і в більш широкому плані – як аспекту соціокультурного життя суспільства [2].

На нашу думку, досить перспективним є дослідження превентивного потенціалу освіти у межах використання поняття парадигми в значенні “модель освіти”, враховуючи домінування її проєктивно-модельючих функцій. Особливо цінним є використання парадигми-моделі як складової розробки конкретних превентивно-освітніх проєктів, що за своєю природою є синтезом філософсько-методологічного обґрунтування та розробки конкретних технологій. У зв’язку з цим слід вказати на постмодерну інтерпретацію превентивно-освітньої діяльності, пов’язану з переходом від орієнтації на «правильну» (істинну) поведінку особистості до прагматичного моделювання цінностей та життєвих орієнтирів, необхідних для вирішення конкретних освітніх та соціальних завдань. Превентивно-освітня діяльність прямо опирається на постмодерністську методологію соціокультурної заангажованості людини та необхідність реалізації принципу

деконструктивізму, впровадженого Ж.Деррідою. Постсучасна превентивно-освітня діяльність не обмежується жорсткими раціоналістичними інтерпретаціями «правильності», її методологічно-когнітивний потенціал дозволяє значно розширити як можливості взаємоузгодження індивідуальних траєкторій розвитку та соціальних цінностей, так і соціоцентричного спрямування потенційно «неправильних» схильностей індивідів.

Належність характеристик посткласичної філософсько-освітньої парадигми превентивному потенціалу освіти визначається на основі аналізу конкретних форм і методів освітнього процесу, надзвичайно різноманітних і часом взаємовиключних у контексті глобальних тенденцій розвитку постсучасної системи освіти. Найбільш значущою парадигмальною характеристикою філософсько-методологічної складової превентивного потенціалу освіти слід вважати своєрідне “зрощування” філософських та педагогічних ідей. Цей процес відображає розширення ролі і значущості превентивної освіти як чинника соціалізації та світоглядної орієнтації особистості, що зробило необхідним включення тих чи інших філософських принципів безпосередньо до превентивно-освітньої теорії та практики. Превентивно-освітні технології, що носять експериментальний та нетрадиційний характер, також стимулюють зрощування філософських та педагогічних систем як необхідну передумову своїх обґрунтування та розробки.

Основні напрямки теорії та практики превентивно-освітньої діяльності також визначаються належністю її методології до посткласичної філософсько-освітньої парадигми. Вони підпорядковані вирішенню кількох фундаментальних освітніх проблем постсучасного зразка. Враховуючи сказане вище, потрібно підкреслити, що мова йде не просто про теоретико-педагогічний зміст, а про форми детермінації цього змісту синтетичним філософсько-освітнім знанням, що включає в себе як педагогічну теорію, так і філософські принципи. На нашу думку, до основних напрямів наповнення

змісту превентивного потенціалу освіти проблематикою посткласичної освіти парадигмального характеру доцільно віднести наступне.

По-перше, це вирішенням проблеми взаємозв'язку інтересів суспільства та особистості в освітньому процесі. Саме в посткласичних освітніх системах вдалося безпосередньо наблизитися до синтезу соціо- та біоцентричних підходів у педагогіці, подолавши їх багатостолітнє відчуження. Гуманоцентризм став основою широкомасштабного педагогічного новаторства, визначивши і змістовні особливості превентивної освіти XXI ст. як механізму саморозвитку, а не формалізованого обмеження особистості соціальними нормами. Важливо мати на увазі соціальні чинники цього процесу - потреби постіндустріального суспільства в розвиненій особистості як основному ресурсі власного існування.

По-друге, синтез раціоналістичних та сенсуалістичних напрямів у теорії та особливо превентивно-освітній практиці у межах концепту “діяльнісного навчання”. З одного боку, це привело до суттєвого розширення розуміння цілей та засобів превентивно-освітньої діяльності та дало можливість інституціоналізувати інтелектуальні та емоціональні акцентуанти особистісної поведінки, розробивши відповідні технології їх врахування в освітній діяльності. З іншого боку, на основі вказаного синтезу стало можливим постулювати активність об'єкта превентивно-освітньої діяльності, трансформували його в суб'єкта.

По-третє, поєднання у превентивній освіті смисложиттєвих цінностей та так званих спеціалізованих “позитивних” знань. Це особливо важлива проблема, оскільки на практичному рівні до цього часу превентивне виховання та превентивне навчання досить часто розглядаються як різні види освітньої діяльності, що є очевидним наслідком застосування застарілої сцієнтистської методології.

До парадигмальних характеристик превентивної освіти посткласичного зразка, потрібно віднести її функцію випереджаючого розвитку. Принципи, що мають повністю реалізуватися в соціальній системі постіндустріального

суспільства в майбутньому, повинні бути закладені в освітній системі цього суспільства вже зараз, на його початковій стадії розвитку. Суттєвою частиною цього проектування майбутнього є соціальна превенція, попередження деструкцій у соціальних відносинах, які мають бути сформовані через освітні механізми. Функціональний імператив самої системи освіти при цьому не змінюється, але вона із периферійної в соціальній структурі перетворюється на пріоритетну, оскільки стає глобальним фактором розвитку людства. Це ж визначає і зростання ролі превентивного потенціалу освіти – у тій мірі, в якій зростає значущість превентивної складової освітнього моделювання соціального розвитку.

З цього також випливає і така важлива сутнісна риса превентивного потенціалу освіти, як атрактивність. Цілісний та проєктивний за своєю суттю характер превентивно-освітньої діяльності забезпечується виходом за межі “реального” в межах постановки та реалізації її цілей, що дозволяє змодельовати необхідну для постіндустріального суспільства траєкторію конструктивного розвитку індивіда у межах освітньої системи, а відтак – і напрями та зміст соціального розвитку.

Важливим методологічним застереженням щодо виокремлення парадигмального змісту превентивного потенціалу освіти слід вважати необхідність врахування процесу плюралізації напрямів філософської думки. На нашу думку, найбільш суттєвою парадигмальною характеристикою превентивного потенціалу освіти, яка може слугувати основою метапарадигмального синтезу різноманітних філософських методологій, є її розуміння як проєктивної в своїй суті. По суті в цьому випадку мова йде про системостворюючі для превентивно-освітньої діяльності ідеї, реалізація яких і визначає міру її належності до посткласичної освіти.

У змістовному плані найбільш важливою характеристикою превентивного потенціалу освіти посткласичного зразка є орієнтація на ідею гуманістичної освіти, націленої на саморозвиток особистості. Щодо об’єкта нашого дослідження найбільше значення мають ті виміри гуманістичної

освіти, які дають можливість уточнити гуманістичний потенціал превентивно-освітньої діяльності та її особистісної переорієнтації. У контексті гуманістичної освітньої парадигми основним практичним напрямом трансформації превентивно-освітньої діяльності виступає подолання “сцієнтистської” моделі боротьби з соціальною девіацією, яка по суті ставить у центр уваги педагогів не причини, а негативні наслідки соціалізації особистості. На її місце висувається модель саморозвитку особистості, яка передбачає перенесення акценту на розвиваючий та діяльнісний підхід до самого процесу соціалізації, та становлення превентивної освіти як механізму управління освітнім середовищем, у якому формуються ціннісні орієнтири особистості. Інтегрованим результатом такої заміни моделі превентивно-освітньої діяльності є визначення у якості її результату не просто відсутність деструктивної поведінки особистості, а формування її як суб’єкта, здатного до активної творчої праці у царині визначення власних смисложиттєвих орієнтирів соціоцентричної діяльності [3].

Специфікою превентивного потенціалу освіти є те, що ідея гуманоцентризму інтерпретується в межах соціокультурного підходу до визначення цілей і системних характеристик освітньої діяльності, підпорядковується як більш загальній меті уникненню деструктивних проявів індивідуальної та групової поведінки для соціуму. Підставами для цього є наявність об’єктивних соціокультурних реалій, які продукують деструктивні аспекти цінностей та поведінки. Їх результатом є цілий спектр негативних тенденцій соціалізації особистості – від деперсоналізації людини і її нівелювання в колективних (етнічних і регіональних) утвореннях до крайніх форм індивідуалізму. Поширення гуманоцентричних цінностей постіндустріального зразка не знищує цих тенденцій, оскільки означає перехід до більш гетерогенного суспільства, у якому диференціація здійснюється за рахунок розмаїття ідентифікаційних патернів, що провокує тільки інші форми деперсоналізації через форми колективної ідентичності.

Набуття превентивно-освітньою діяльністю посткласичних парадигмальних характеристик пов'язано також із суттєвою трансформацією її предмету [1, с. 10-12]. У класичному варіанті її предметність мала значною мірою інструментальний характер, оскільки галузь була зорієнтована на забезпечення певних цінностей та моделей особистості, виходячи з соціальних імперативів. В умовах, коли основною метою будь-якої освітньої діяльності стає саморозвиток людини, і основним об'єктом реалізації превентивно-освітнього потенціалу має стати людина як суб'єкт власного творення і творення світу, який її оточує. Відповідно основне завдання посткласичної превентивної освіти – не стільки блокувати деструктивні прояви людської сутності, скільки унеможливити саму їх появу шляхом формування у особистості здатності самостійно використовувати всі свої можливості як для творчої самореалізації, так і для виконання необхідних у суспільстві функцій.

Основним напрямом формування нової предметності посткласичної превентивно-освітньої діяльності, зорієнтованої на внутрішній світ особистості і розвиток її адаптаційних здатностей, має стати своєрідний синтез напрямів діяльності, пов'язаних з поєднанням інтелектуального розвитку та духовності людини. На нашу думку, вирішення цієї проблеми найбільш доцільно здійснювати у межах завдання формування критичного мислення, яке розуміється як «активність розуму, спрямована на виявлення та виправлення своїх помилок» [4, с.11], а у більш загальному контексті – як «здатність вирішувати проблеми та приймати рішення» і як «особливий вид мислення, що має метою оцінку ідей» [5, р. XY].

Використання концепту критичного мислення для визначення предметності посткласичної превентивно-освітньої діяльності дає можливість вирішувати проблему синтезу знання та цінностей, що є головним у функціональному імперативі досліджуваної галузі. На основі формування критичного мислення вказана діяльність набуває духовно-практичного характеру, оскільки людина включена в освіту не як інструмент,

а як практичний суб'єкт через духовно-практичне відношення до процесу освіти. Центром превентивно-освітнього процесу стає сама людина та її сутнісні сили, сам він набуває духовно-практичного характеру формування людиною самої себе, виходячи з власних потреб та можливостей. В результаті формується активна та свідома своїх можливостей людина, орієнтована на самоактуалізацію.

Вказана характеристика презентивного потенціалу освіти особливо важлива у зв'язку з тим, що якісно змінюється сам об'єкт превентивно-освітнього впливу. Розвиток Інтернету та загалом телекомунікаційних технологій зовсім по-іншому ставить проблеми адекватності соціалізації індивіда соціальним та особистісним інтересам, укоріненості людини у своєму соціальному середовищі, формування мотивації до конструктивної діяльності, співпраці з іншими людьми, а в умовах глобалізації особливої актуальності набуває і проблема сприйняття іншості – передусім у ціннісно-культурному аспекті. Всі ці проблеми визначають повістку дня для превентивно-освітньої діяльності у XXI ст., тому що саме у них проявляється якісна зміна умов буття людини, і необхідність вирішення на новому рівні всіх її екзистенціальних проблем. Серед основних новацій у царині загроз деструктивної поведінки особистості, які пов'язані з інформатизацією суспільства, передусім доцільно відмітити наступні:

- зменшення безпосередніх міжособистісних контактів у спілкуванні, що веде до втрати особистістю розуміння реального соціального контексту свого життя, послаблення соціальних зв'язків;

- віртуалізація дійсності, яка породжує відсутність усвідомлення особистістю небезпеки деструктивних дій;

- відсутність ефективного соціального контролю за телекомунікаційними мережами, що породжує ситуацію ціннісної дезорієнтації та релятивізму життєвих цінностей особистості;

- перетворення інформаційних мереж у самостійний фактор формування цінностей особистості (*media is a message*), що відкриває широкі простори

для маніпулювання нею, у тому числі і з деструктивною метою – нав'язування певного образу життя чи моделей поведінки;

- формування специфічних «міксів» цінностей та культур глобального суспільства, що ставить проблему не просто культурної толерантності, а сприйняття чужого як свого як безумовну передумову уникнення конфліктів на міжкультурному підґрунті;

- значне розширення ресурсних можливостей негативного впливу особистості на інших людей, соціум та природу, що значно максимізує проблему особистої відповідальності.

Вказаний перелік є лише узагальнюючим, проте і він показує принципову зміну об'єкта впливу посткласичної превентивно-освітньої освіти. Хоча в майбутньому певні аспекти цих проблем, скоріш за все, будуть вирішені технічно, залишається основна - духовна наповненість процесу соціалізації та освіти особистості. Превентивний потенціал освіти має бути націлений не просто подолати негативні соціальні впливи на особистість, а і їх репродукування у межах самого освітнього процесу.

На сьогодні практично всі дослідники сходяться на тому, що вирішити і соціальні, і освітні проблеми, пов'язані з деструктивною поведінкою особистості, можна лише шляхом освітнього проектування соціальної діяльності. Орієнтирами реалізації посткласичного превентивно-освітнього потенціалу мають стати перспективи розвитку суспільства, а не спроби адаптувати наявні матеріали до існуючих соціальних умов. Навіть якщо суспільство сьогодні не здатне чітко визначитися відносно цілей освітньої діяльності, необхідно визначити тенденції його розвитку і на цій основі навчати та виховувати людей, щоб завтра вони змогли самі підтягнути суспільство до рівня свого розвитку і вирішити соціальні проблеми передусім через зміни у власній свідомості.

Проективність розуміється перш за все як онтологічна якість культури, що актуалізується динамічністю соціального розвитку. В основу превентивно-освітнього проектування має бути покладено усвідомлення

незапрограмованості соціальних змін та вірогіднісного характеру соціального майбутнього, що перетворює людину та її особистісні характеристики в основний фактор саморозвитку постіндустріальної цивілізації. Як парадигмальна характеристика превентивної освіти проєктивність означає врахування високої динамічності суспільного розвитку; варіативність навчально-виховного процесу, зорієнтованого передусім на забезпечення оптимальної траєкторією розвитку індивіда; конструйованість превентивно-освітнього процесу на основі змодельованих цілей, а також набуття ним рис естетичної творчості.

Висновки. Узагальнюючи розуміння парадигмальних характеристик превентивного потенціалу посткласичної освіти, доцільно зробити наступні висновки стосовно її природи та змісту. Він формується у межах реалізації принципів посткласичної філософсько-освітньої парадигми все більше виконує системостворюючу функцію по відношенню до нових форм соціального буття, які створюються людством цілком свідомо для попередження загроз людині та суспільству і виживання в умовах наростання глобальних проблем. В основі превентивно-освітньої діяльності знаходяться завдання поєднання гумано- та соціоцентризму, забезпечення узгодження притаманного кожній людині прагнення до самоактуалізації з існуючими соціальними цінностями. Основною метою превентивно-освітнього процесу є не стільки знання щодо оцінювання діяльності людини у контексті моральних принципів та соціальних інтересів, а формування та розвиток здатності індивіда до самостійного оволодіння ними, до самовдосконалення, до самонавчання та самовиховання. Сама превентивно-освітня діяльність набуває характеру культуротворчого процесу, формування культури як особистості, так і суспільства у цілому, що забезпечує ефективність функціонування механізмів соціокультурної детермінації конструктивної моделі особистісної діяльності, створення необхідних для цього смисложиттєвих орієнтирів та пріоритетів системи цінностей. Процес опосередкування комунікації в суспільстві телекомунікаційними мережами

приводить до зміни об'єкта превентивно-освітнього впливу та необхідності вирішення корінних екзистенціальних проблем на новому рівні з використанням потенціалу критичного мислення і інших механізмів формування духовності особистості. Центральною кумулятивною характеристикою превентивно-освітньої діяльності стає її проєктивна спрямованість та орієнтація на формування в особистості прагнення до естетичної творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рангелова, Э. Превентивная педагогика / Э. Рангелова, А.П.Сманцер. – Минск: БГУ, 2008.
2. Романенко, М. І. Філософія освіти: історія і сучасність / М.І. Романенко. - Дніпропетровськ : Промінь, 2001.
3. Симаева, И. Превентивная адаптация как психологический феномен /И. Симаева // Развитие личности. – 2006. - №2.
4. Тягло, А.В. Критическое мышление: Проблема мирового образования XXI века / А.В.Тягло, Т.С.Воропай. – Харьков: Ун-т внутр. Дел, 1999.
5. Ruggiero, V.R. Beyond feelings: A guide to critical thinking. – 5 – th ed. / V.R. Ruggiero – Mountain View: Mayfield, 1998.

ПРЕВЕНТИВНЫЕ ПОТЕНЦИАЛ ПОСТКЛАССИЧЕСКИМ ОБРАЗОВАНИЯ : ПАРАДИГМАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Семенова О.В.

Показано, что парадигма-модель превентивно - образовательной деятельности может быть интерпретирована как определенная теоретико - методологическая конструкция, произрастающая на основе концептуализации одной или нескольких философско - образовательных идей. Обосновано, что наиболее существенной парадигмальной характеристикой превентивного потенциала образования, которая может служить основой синтеза различных философских методологий, является его понимание как проєктивного феномена в своей сути. Проанализированы парадигмальные черты превентивного потенциала образования как образования информационного общества. Установлено, что для решения проблем деперсонализации, атомизации, отчуждения, которые создают дополнительный потенциал девиантного поведения, необходимо обеспечить переход к диалогическим формам образования.

Ключевые слова : превентивный потенциал образования, философия образования, постклассическая образование.

PREVENTIVE POTENTIAL OF POST-CLASSICAL EDUCATION : PARADIGMATIC DIMENSION

Semenova O.O.

It is shown that the paradigm model of preventive - educational activities can be interpreted as a kind of theoretical and methodological structure that grows from the conceptualization of one or more philosophical and educational ideas. Proved that the most significant paradigmatic characteristic potential preventive education that can serve as a basis synthesis of different philosophical methodologies is its understanding of how projective phenomenon in its essence. Paradigmatic traits analyzed the potential of preventive education as an information society. It was established to address the problems of depersonalization, atomyzation, alienation , creating additional potential for deviant behavior, it is necessary to ensure the transition to a dialogical forms of education.

Keywords : preventive potential of education, philosophy of education, post-classical education.